

ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
BİLİMSEL ARAŞTIRMA PROJELERİ BİRİMİ
PROJE BİTİRME RAPORU

ERGEN VE RUHSAL SORUNLARI
DURUM SAPTAMA ÇALIŞMASI II

Proje kodu: FEF-05013

Proje Yöneticisi: Yrd. Doç. Dr. Hacer HARLAK

Proje ekibi: Prof. Dr. Çiğdem DEREBOY

Doç.Dr. Pınar OKYAY

Doç.Dr. Mehmet ESKİN

Prof.Dr. Ferhan DEREBOY

Uzm.Psk. Hadiye DEMİR KAYNAK

AYDIN
2007

ÖZET

Ergenlik, çocukluktan yetişkinliğe geçerken önemli değişimlerin yaşandığı kendine özgü bir dönemdir. Bu çalışma, ergenlerin ahlak gelişimi özellikleriyle, bunları etkileyen etmenlerin belirlenmesini amaçlamaktadır. Araştırmaya Aydın'daki çeşitli liselerde öğrenim gören 1027 (495 kız, 532 erkek, yaş ortalaması:16,32) öğrenci katılmıştır. Ahlaki gelişim düzeyini belirlemek için Kohlberg'in ahlak gelişimi kuramı'na dayanarak oluşturulmuş olan Görüşleri Belirleme Testi (Rest ve ark., 1974) kullanılmıştır. Bulgular, öğrencilerin Kohlberg'in ahlak gelişimi kuramındaki 2/3. evre ve 4. evre puanlarının en yüksek ortalamaya sahip olduklarını göstermiştir. Geleneküstü düzey puanları (P) ergenlerle yapılan çalışmalarda elde edilen ortalamalarla uyumludur. Geleneküstü düzey puanı ile Mantık testi ve Dogmatizm puanları arasında zayıf ama anlamlı korelasyon hesaplanmıştır. Hem 4. evre puanları hem de geleneküstü düzey puanlarının okul türüne ve anne-baba öğrenim durumuna göre değiştiği bulunmuştur. Ayrıca, 4. evre puanları yaşa göre ve geleneküstü düzey puanları da okul başarısına göre farklılaşmaktadır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar ergenlerle yapılan farklı araştırmaların sonuçları ile karşılaştırılarak, diğer ahlak gelişiminin diğer gelişim alanları ile ilişkisi çerçevesinde tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Ahlak gelişimi, ergenlik, Görüşleri Belirleme Testi, Kohlberg

ADOLESCENCE AND ITS PROBLEMS : AN EXPLORATORY STUDY

SUMMARY

Adolescence is a developmental period as well as a transitional period from childhood to adulthood in which significant changes are experienced. Present study aimed to investigate the level of moral reasoning of adolescents and the factors effecting their moral development. 1027 students (495 female, 532 male, average age: 16.32) who attended several lyceé in Aydın participated in the study. Defining Issues Test (Rest et al. 1974) that was constituted in terms of Kohlberg's Moral Development Theory. Findings showed that students' mean scores were higher for stage 2/3 and stage 4. The post-conventional scores (P) were similar to the findings obtained in other studies carried out with adolescents. Postconventioanl scores were weakly but significantly correlated with Logical Thinking Test and Dogmatism scores. Both stage 4 and postconventional scores significantly differed according to the type of Lycee, parent education status. Besides, stage 4 scores were significantly different for age and postconventioanl scores were sginificantly different for academic achievement. The results of the study were discussed in the context of the relationships between moral development and other areas of development by comparing the findings of other studies.

Keywords: moral development, adolescence, Defining Issues Test, Kohlberg

İÇİNDEKİLER

I. GİRİŞ
I.1. Ahlak gelişimi
I.2. Ahlak Gelişiminin Ölçülmesi
I.3. Ahlak gelişimi ile diğer gelişim alanlarının ilişkisi
II. YÖNTEM
III. BULGULAR
III.1. Tanımlayıcı Özellikler
III.2. Ahlak Gelişimi Düzeyleri
IV. TARTIŞMA
KAYNAKÇA

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Kohlberg'in altı ahlak evresi
Tablo 2. Çalışma grubunun bireysel özellikler ve okul ile ilgili değişkenler açısından dağılımı
Tablo 3. Çalışma grubunun aile statüsü ile ilişkili değişkenler açısından dağılımı
Tablo 4. Çalışma grubunun aile yapısı ile ilişkili değişkenler açısından dağılımı
Tablo 5. Ahlak gelişimi düzeyleri (GBT puan ortalamaları)
Tablo 6. (P) puanlarına okul türü ve okul başarısının etkisi
Tablo 7. (P) puanlarına anne-baba öğrenim durumunun etkisi
Tablo 8. (4.) Evre puanlarına okul türünün etkisi
Tablo 9 (4.) Evre puanlarına anne-baba öğrenim durumunun etkisi

I. GİRİŞ

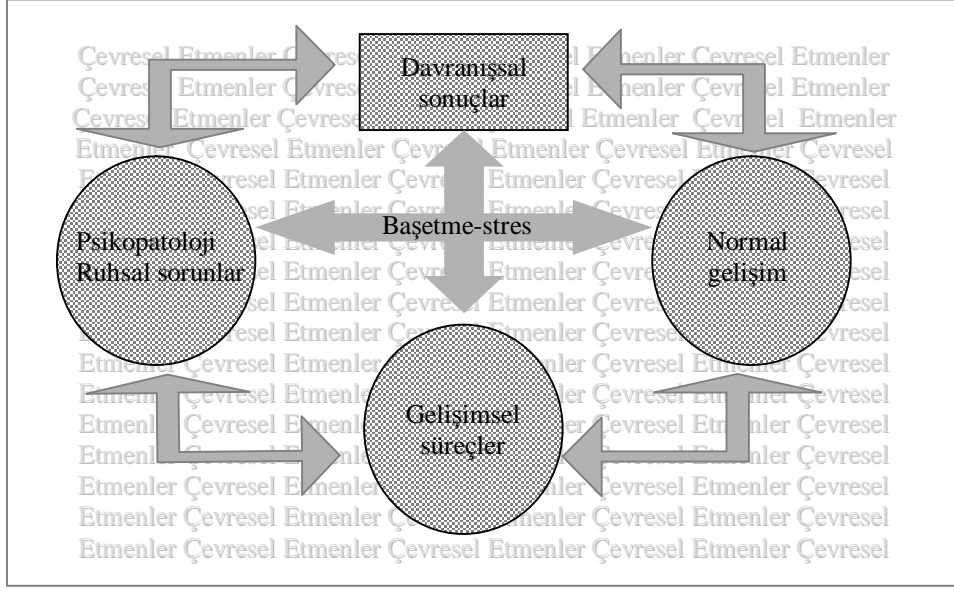
Ergenlik, tarihsel olarak çocukluktan yetişkinliğe geçiş dönemi olarak görülmüş olsa da, son zamanlarda kendine özgü özellikleri olan gelişimsel bir dönem olduğu görüşü yaygın kabul görmektedir. Ergenlik, önemli biyopsikososyal değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Sevinçleri, mutlulukları, hüznü ve acılarıyla hem bireysel, hem de toplumsal olarak insan yaşamının diğer dönemlerinden daha fazla değişimin gözlemlendiği bir yaşam evresidir. Bu yaşam evresini olumlu ve olumsuz yönleriyle anlayabilmek için, genci gelişimsel özellikleri, yaşadığı fiziksel, toplumsal ve kültürel yaşam çevresi içerisinde ele almak gerekir. İnsan gelişiminin anlaşılabilmesi için son zamanlarda en fazla kabul gören görüşün “gelişimsel bağlamlılık” olduğu belirtilmektedir (Lerner, Lerner ve Ostrom, 1996; Compas, 1995). Gelişimsel bağlamlılığa göre, gelişmekte olan bireyi yalnızca kişisel özellikleriyle değil, içerisinde bulunduğu çevre ile karşılıklı etkileşimini de değerlendirerek anlayabiliriz.

Dünya Sağlık Örgütü, ergenlik yaş dönemini 10-14: erken ergenlik; 15-19: geç ergenlik olmak üzere 10-19 yaş olarak kabul etmektedir (web). Türkiye’deki bir çok çalışmada ergenlik döneminin 12-25 yaş olarak alındığı görülmektedir. (Şahin ve ark., 1994;1995; Kulaksızoğlu, 1998). Ergenlik dönemini ve sorunlarını anlayabilmek için döneme özgü gelişim görevlerinin neler olduğunun bilinmesinin önemlidir. Bu görevler şunlardır:

- Yaşıtlarıyla olgun ilişkiler kurmak.
- Maskülen veya feminen bir rol edinmek.
- Vücudunu kabul etmek ve onu kullanmak.
- Duygusal bağımsızlık-özerklik geliştirmek.
- Evlilik ve aile yaşamına hazırlık yapmak.
- Meslek edinmek.
- Bir etik değerler sistemi geliştirmek.
- Toplumsal sorumluluk geliştirmek.

Sayılan bu görevler gelişimin çeşitli yönleri ile ilişkilidir. Ergenlik döneminin ruhsal sorunlarını saptayabilmek için bu gelişim yönleri açısından ergenlerin durumunu ortaya koymak ve buna göre sorunları ve sebeplerini sorgulamak uygun bir araştırma çerçevesi gibi görünmektedir. Başka bir deyişle, ergenin hem bireysel, hem de çevresel özelliklerini dikkate alan bütüncül bir kavramsal çerçeveye gereksinim vardır. Burada benimsenen kavramsal

çerçeve ergen işlevselliğini dört ana gelişimsel gösterge (trajectory) altında ele almaktadır (bkz. Şekil 1). Bu göstergelerin alanları ve yolları (1) Çevresel Etmenler, (2) Bireysel/gelişimsel süreçler, (3) Psikopatoloji ve (4) Davranışsal sonuçlardır.

Şekil-1 Araştırmada kullanılan kavramsal çerçeve

Gelişimsel alanlar bilişsel, sosyal gelişim, ahlak ve kimlik gelişimi olarak sıralanabilir. Bu alanlar her ne kadar ayrı başlıklarda incelense de, gerçekte hepsi gelişimin farklı yönlerini ifade etmektedirler. Bu araştırmanın birinci bölümünde (Ergen ve Ruhsal Sorunları Durum Saptama Çalışması-I ADÜ-GSUAM-02001) ahlak gelişimi dışındaki diğer gelişim alanlarına ilişkin sonuçlar sunulmuştu. Bu raporda ergenlik döneminde ahlak gelişimi ve buna ilişkin bulgular sunulmaktadır.

I.1. Ahlak gelişimi

Ahlak gelişimi, başta bilişsel ve sosyal olmak üzere diğer gelişim alanlarıyla da ilişkilidir. Ahlak, genel olarak hem bir toplumda yaratılan hem de o toplumdaki bireyler tarafından uyulması beklenen (Gert, 2003) doğru ve yanlış davranışları betimler.

Ergenlik dönemindeki ahlak gelişimi konusundaki araştırmaların oldukça yoğun olduğu görülmektedir. Bu konunun popüler oluşu iki sebeple açıklanmaktadır (Hart ve Carlo, 2005): Birinci sebep politiktir. Ergenlerin ahlaki yönden eksiklikleri ve hataları olduğu, bu nedenle topluma tehdit olarak algılanmaları ve bunun düzeltilmesi için eğitim yolları bulunması gerektiği vurgulanmaktadır. Bir diğer sebep ergenliğin gelişimsel dönem olarak çocukluktan farklı özelliklere sahip olmasıdır. Bu dönemde bireyin sosyal çevresinde yaşatları önem

kazanmaktadır. Dolayısıyla bu dönem, ahlaki yönden dönüşümlerin yaşadığı bir aşama kabul edilmektedir.

Ahlak gelişimi çeşitli perspektiflerden incelenmektedir (bkz. Killen, 2005). Psiko-dinamik bakış açısından Freud ahlak gelişimini altben-ben-üstben arasında bir denge kurma ile ilişkili olarak açıklar (Kağıtçıbaşı, 1999). Freud'a göre, altbenden gelen yoğun güdülere karşılık toplumun kurallarını vurgulayan üstben arasında ben bir yol bulmaya çalışır. Bazı güdülerin doyurulmasına izin verir, bazılarını ise "bastırır".

Bilişsel bakış açısında ahlak gelişimi ahlaki akıl yürütmenin gelişimi olarak ele alınmıştır. Bilişsel gelişim kuramcısı, Piaget, ahlaki akıl yürütmenin ilk çocuklukla ergenlik arasında giderek anlamlı bir şekilde değiştiğini, bu değişimlerin düzenli ve kestirilebilir olduğunu, düşüncedeki değişimlerle aynı zamana rastladığı sonucuna varmıştır (Gander ve Gardiner, 2001). Buna göre ahlak gelişimi, ahlaki gerçekçilik ve özerk ahlâk ya da karşılıklılık ahlaki evrelerinde yaşanır. Ahlaki gerçekçilik evresinde kuralların değişmez, sabit, uyulması zorunlu olduğuna inancı güçlüdür. Yanlış, kurala uymayan; doğru, kurala uyandır. Çocuk, yaklaşık 2-7 yaşları arasındayken bu evrededir. Ahlaki gerçekçilik evresi bilişsel gelişim açısından işlemöncesi dönemde başlar ve somut işlem döneminin sonuna doğru (yaklaşık 7-12 yaşlar arası) tam olarak bu evrenin ahlaki yargılama özellikleri görülür. Bu evredeki çocuklar ahlaki mutlak terimlerle görmezler, doğru ve yanlış hakkında yargıda bulunurken durumsal ve içsel kişisel faktörleri de dikkate alabilirler.

Ahlak gelişimine ilişkin bir diğer bilişsel bakış açısı Kohlberg'e aittir. Kohlberg (1969; 1981), Piaget'nin bilişsel gelişim kuramını temel alarak üç aşamalı ve altı evreli bir kuram geliştirmiştir (bkz. Tablo 1). Kurama göre, ahlak gelişiminde birinci aşama gelenek öncesi düzeydir. Bu düzeyde, ahlaki yargılamanın davranışın sonuçlara dikkate alarak yapıldığı itaat ve ceza yönelimi birinci evredir. Ceza almayacak davranışları yapmak iyidir. İkinci evredeki ahlak anlayışında ise, kişinin gereksinimlerini karşılayan davranışlar "doğru" görülür. Dolayısıyla bu evreye saf çıkarıcı yönelim evresi de denilmektedir (Kağıtçıbaşı, 1999).

Tablo 1. Kohlberg'in altı ahlak evresi

<i>Evrenin içeriği</i>			
<i>Düzye ve evre</i>	<i>Doğru olan</i>	<i>Doğruyu yapma nedenleri</i>	<i>Evrenin toplumsal bakış açısı</i>
I. GELENEK ÖNCESİ 1. Evre: Bağımlı ahlak	Ceza ile desteklenmiş kuralları çiğnemekten kaçınma, itaat etme, kişi ve eşyaya fiziksel zarar vermekten kaçınma	Cezadan kurtulma ve otoritelerin üstün gücü	<i>Benmerkezci bakış açısı.</i> Başkalarının çıkarlarını dikkate almaz ya da bunların eylemi yapan kişininkinden farklı olduğunu görmez; iki bakış açısını ilişkilendiremez.

			Eylemler başkalarının psikolojik çıkarları açısından değil, fiziksel olarak düşünülür. Otoritenin bakış açısını kendisinininkiyle karşılaştırma
2. Evre: Bireysellik, araçsal amaç, değiş-tokuş	Kurallara yalnızca birinin yakın çıkarına yaradığında uyma; kendi çıkar ve gereksinmelerini karşılamak için eylemde bulunma ve başkalarının da aynıına yapmalarına izin verme. Doğru olan aynı zamanda adil olandır, eşit bir değiş-tokuş, bir anlaşma, bir pazarlıktır.	Başkalarının da kendi çıkarlarına sahip olduğunu kabul etmek zorunda olduğumuz bir dünyada kişinin kendi gereksinme ve çıkarlarına hizmet etmesi	<i>Somut bireyselci bakış açısı.</i> Herkesin kolladığının kendi çıkarları olduğunun ve bunların çatıştığının, dolayısıyla doğrunun (somut bireyselci anlamda) göreliliğinin farkında olma.
II. DÜZEY GELENEKSEL 3. Evre: Karşılıklı kişilerarası beklentiler, ilişkiler ve kişilerarası uyma	Size yakın insanların beklentisine ya da oğul, erkek kardeş, arkadaş v.b. olarak sizin rolünüzdeki insanların genel olarak beklentisine uyma. “İyi olma” önemlidir ve iyi güdülere sahip olma, başkaları için kaygı duyduğunu gösterme anlamına gelir. Güven, bağlılık, saygı ve iyilik gibi karşılıklı ilişkileri sürdürme anlamına gelir.	Kendinizin ve başkalarının gözünde iyi bir kişi olma gereksinmesi. Başkalarına ilgi göstermeniz. Altın kurala inanma. Kalıpyargısal iyi davranışı destekleyen kuralları ve otoriteyi sürdürme isteği.	<i>Başka bireylerle ilişki içindeki bireyin bakış açısı.</i> Bireysel çıkarlardan önce gelen paylaşılmış duyguların, anlaşmaların ve beklentilerin farkındadır. Kendini başkasının yerine koyarak somut Altın Kural aracılığıyla bakış açılarını ilişkilendirir. Henüz genelleştirilmiş sistem bakış açısını dikkate almaz.
4.Evre Toplumsal sistem ve vicdan	Kabul edilmiş güncel görevleri yerine getirme. Yasalara, diğer değişmez toplumsal görevlerle çatıştıkları uç durumlar dışında uyulur. Doğru, aynı zamanda topluma, gruba ya da kuruma katkıda bulunmadır.	Bir bütün olarak kurumun sürekliliğini sağlamak “herkes yaparsa ben niye yapmayayım” mantığıyla sistemde doğabilecek bozulmadan sakınmak ya da kişinin tanımlanmış sorumlulukları yerine getirmesi için vicdanın emri (Kurallara ve otoriteye inanç açısından 3. evre ile kolayca karıştırılabilir).	Toplumun bakış açısını kişilerarası anlaşmadan ya da güdülerden ayırır. Rollerini ve kuralları tanımlayan sistemin bakış açısını benimser. Bireysel ilişkileri sistemdeki yeri doğrultusunda ele alır.
III. DÜZEY: GELENEK SONRASI YA DA İLKELİ	İnsanların değişik değerlere ve kanılara sahip olduğunun, değerlerin ve kuralların çoğunun grubunuza göreliliğinin farkında olma. Ancak, bu göreliliğe kurallara genellikle tarafsızlık uğruna ve toplumsal sözleşme oldukları için	Bütün insanların haklarının korunması ve herkesin refahı için kişinin yasa yapmak ve yasalara uymak yönündeki toplumsal sözleşmesi nedeniyle yasaya karşı bir yükümlülük duygusu. Aileye, arkadaşlığa, güvene ve iş	<i>Topluma öncelik veren bakış açısı.</i> Akılcı bireyin toplumsal bağlanma ve sözleşmelere öncelik veren değerlerin ve hakların farkında olan bakış açısı. Bakış açılarını anlaşma, sözleşme, nesnel yansızlık ve gerekli süreçlerin resmi mekanizmasıyla bütünleştirir. Ahlakî ve yasal bakış açılarını

	uyulur. Fakat yaşam ve özgürlük gibi görelî olmayan bazı değerler ve haklar her toplumda ve çoğunluk görüşü ne olursa olsun geçerli olmalıdır.	yükümlülüklerine, özgürce girilmiş bir sözleşmesel vaat duygusu. Yasaların ve görevlerin akılcı bir genel yararlılık hesabına dayanmasına özen gösterme. “En büyük iyi en fazla kişi için”	dikkate alır; bunların bazen çatışacağını bilir ve bütünleştirmeyi güç bulur.
6.Evre: Evrensel ahlak İlkeleri	Kendi seçtiği ahlak ilkelerini izler. Özel yasalar ya da toplumsal anlaşmalar genellikle böyle ilkelere dayandıkları için geçerlidir. Yasalar bu ilkeleri çiğnediğinde kişi ilkeye göre davranır. İlkeler evrensel adalet ilkeleridir: İnsan haklarının eşitliği ve bireysel kişiler olarak insanların onuruna saygı.	Akılcı bir kişi olarak evrensel ahlak ilkelerinin geçerliliğine inanç ve onlara kişisel bir bağlanma duygusu.	<i>Toplumsal düzenlemelerin türetildiği bir ahlak görüşünün bakış açısı.</i> Bakış açısı, ahlakın doğasını ya da kişilerin kendi içlerinde sonlu olduğunu ve böyle işlem görmeleri gerektiği gerçeğini bilen her akılcı bireyin bakış açısıdır.

Kaynak: Kohlberg, L.(1976) “Moral stages and moralization”, T. Lickona (ed.) *Moral Development and Behavior*, Holt, Rinehart ve Winston’dan aktaran Gander ve Gardiner, 2001, s. 285-288.

İkinci düzeyde, kişinin ailesi, arkadaş grubu ve yakın çevresinin beklentileri, doğru davranışı tanımlamak için rehber olarak kabul edilir. Dolayısıyla bu düzeydeki iki evrede de genel olarak sosyal düzene uyma ve onu koruma yönündeki davranışlar “iyi” ve “doğru” olarak görülür. Son düzey olan gelenek üstü (özerk ya da ilkeli) düzeyde “doğru” veya “iyi” için genel olarak yakın çevre ya da içinde yaşanılan toplumsal düzenin ötesinde bir ahlak anlayışı oluşturma çabası vardır. Birinci düzeyde kişi, tamamen dışında bir otoriteyi dayanak noktası olarak alırken ikinci düzeyde otorite içselleştirilir (Kağıtçıbaşı, 1999). Üçüncü düzeyde ise, kişi kendi kişisel otoritesini oluşturarak, kendi seçtiği ve düşünerek kabul ettiği ahlak ilkelerine dayanarak ahlaki yargılamada bulunur.

Kohlberg’in kuramında da Piaget’nin bilişsel gelişim kuramı gibi ahlak gelişiminin bu evrelerinin sıralı bir düzende olduğu ve bir aşama yaşanmadan bir sonraki düzeye geçilmediği kabul edilir. Ancak her bireyin ahlaki yargılaması bu aşamaların sonuna kadar gidemeyebilir.

Ergenlik döneminde bilişsel ve diğer gelişimlerin yanı sıra ahlak gelişimi de ilerler. Kohlberg’in kuramına göre ergenlikte genellikle doğru eylemin mevcut sosyal düzene veya yasalara ya da sosyal göreneklere uyma ile tanımlandığı orta, geleneksel düzeye erişilir (Helwig, 2005). Daha sonraki yıllarda ilerleme olmayabilir. Ahlakın soyut adalet ilkeleri ile, evrensel haklarla ve insanlık onuru ile tanımlandığı ilkeli evreye yetişkinlerin sadece bazıları ulaşabilir.

I.2. Ahlak Gelişiminin Ölçülmesi

Kohlberg, bireylerin hangi ahlak evresinde olduklarını saptamak için çeşitli ahlaki ikilem durumlarını içeren öykülerin kullanıldığı bir ölçme yöntemi (Moral Judgement Interview) geliştirmiştir. Bu testte kişilere dokuz hikayenin anlatıldığı bir görüşme yapılır. Her hikayede geçen olaylara ilişkin sorular sorularak verilen cevaplardan hareketle kişilerin hangi ahlaki gelişim evresinde oldukları saptanır.

Bu hikayelerden biri şöyledir:

“Avrupa’da bir kadın kanserden ölmek üzeredir. Doktorlar onu tek bir ilacın kurtarabileceğini söylerler. İlaç o şehirde bir eczacının bulduğu bir tür radyumdur. Eczacı ilaç için maliyetinin 10 katı olan 2000 dolar ücret istemektedir. Hasta kadının kocası Heinz, tanıdığı herkesten borç isteyerek ilaç parasının yarısını toplayabilmiştir. Heinz eczacıya karısının ölmekte olduğunu söyleyerek ilacı kendisine satmasını, paranın üstünü daha sonra tamamlayacağını anlatır. Ancak eczacı, “ilacı ben buldum ve ondan para kazanacağım” diyerek ilacı satmayı reddeder. Heinz da ümitsizlikten eczacının dükkanına girip ilacı çalar.”

Kişilere Heinz’ın yaptığının doğru mu yanlış mı olduğu sorulur. Ancak değerlendirme, cevabın doğru ya da yanlış olmasına değil, hangi cevap olursa olsun kişinin neye dayanarak yargıda bulunduğu dikkate alınarak yapılır. Örneğin güdülenmeler ve gereksinme sonuçlarını dikkate almaksızın davranışın fiziksel zararlar ölçüldüğü cevaplar I.Düzye 1. evrede değerlendirilir (Kağıtçıbaşı, 1999). Davranış, güdüye ve davranışı yapan kişiye göre değerlendiriliyorsa II.düzye 3. evrede bir ahlaki yargı olduğuna hükmedilir. Bu durumda bir davranış eğer “iyi”, (diğerkam bir güdüye dayanıyor veya böyle bir kişi tarafından yapılıyorsa iyi, aksi takdirde kötü olarak görülmektedir. III. Düzeyde olduğu kabul edilen cevaplarda, iyi niyetin bir davranışı doğru ya da yanlış yapmayacağı, ancak seçilmiş ilkelere dayandığı takdirde yanlış olmayacağı temel alınmaktadır. Kurallara uymak yerine, uymamak doğru davranış olabilir ama bu, genel ahlaki ilkelerle doğru kabul edilen davranış birbiriyle uyumsuzorsa sözkonusu olur. Ahlak ilkeleri yasalardan daha önemli de olabilir.

Türkiye’nin de içinde bulunduğu farklı kültürlerde Kohlberg’in kuramını temel alan araştırmalar yapılmıştır. Sonuçta kuramın evrenselliği yönünde bazı bulgular elde edilmiştir (bkz. Kağıtçıbaşı, 1999). Ancak, Kohlberg’in ölçme yönteminde sunulan ahlaki ikilem durumlarının kültürden bağımsız olmadığı, Amerikan toplumunun değerlerini yansıttığı yönünde eleştiriler de vardır (Ma, 1984). Ayrıca , iki farklı ikilemin birbiriyle eşit sayılması da eleştirilmiştir.

Öte yandan, Kohlberg’in görüşme ile uygulanan ahlak gelişimi ölçümü, açık uçlu cevapların kodlanmasındaki zorluklar, kişilerin ahlaki yargılamalarını sözlü olarak ifade

etmede güçlük çekmeleri, cevaplayıcılar arası karşılaştırma yapma olanağının bulunmaması (Rest ve ark., 1974) ve uygulamanın uzun zaman alması nedeniyle eleştirilmiştir.

Rest ve arkadaşları (1974) Kohlberg'in ahlak gelişimi kuramını ve ölçüm yöntemini temel alarak bir ölçme aracı geliştirmişlerdir. Görüşleri Belirleme Testi (GBT; Defining Issues Test, DIT) olarak isimlendirilen bu testin temel fikri, Kohlberg ölçümünde olduğu gibi, kişilerin ahlaki ikilem durumlarında yaptıkları ahlaki yargılamaları inceleyerek hangi ahlaki gelişim düzeyinde olduğunu saptamaktır. Bu testte cevaplayıcıya her öyküye ilişkin seçenekler sunulur ve öyküdeki kahramanın eylemi konusundaki görüşü sorulur. Daha sonra sözkonusu öykü ile ilgili 12 farklı konunun önem derecesini 5'li ölçekte değerlendirmesi istenir. Bu listedeki her madde farklı bir ahlak gelişimi evresi ile ilişkilidir. GBT'de üçü Kohlberg'in ölçümünde de yer alan altı öykü vardır. GBT yapılandırılmış, cevaplayıcılar arasında karşılaştırma yapmayı sağlayan, nesnel olarak puanlanabilir, dolayısıyla zaman kazandıran ve puanlayıcı hatalarını en aza indiren bir testtir (Rest ve ark., 1974). GBT'yi geliştiren araştırmacılar geleneküstü düzey puanı olarak belirledikleri *P indeksini* değerlendirme puanı olarak belirlemişlerdir. GBT'nin *P indeksi* için test-tekrar-test güvenilirliği $r = .81$ (Rest ve ark. 1974), iç tutarlılığı ise $r = .70$ (Rest, Thoma ve Edwards, 1997) olarak hesaplanmıştır. GBT ile yapılan araştırmaları inceleyen Thoma (2005), GBT'nin altı kriteri dikkate alarak yapılan çalışmaların testin geçerliğini ortaya koyduğunu göstermiştir. Bu kriterler, farklı yaş ve eğitim gruplarını ayırt etmesi, boylamsal ilerlemeyi göstermesi, bilişsel kapasite ölçümleriyle korelasyon ($r = .60$), ahlak eğitimi müdahalelerine duyarlılık (etki büyüklüğü $.41$), davranış ve profesyonel karar verme ile korelasyon ($r = .40$ ile $.60$), politik tercihleri ve tutumları öngörmedir.

GBT sadece P indeksi dikkate alınarak puanlanmamaktadır. Daha bağlamsal, şema temelli bir ahlaki yargılama anlayışına doğru kaydıkça, üç sıralı bir ahlaki şemayı temsil eden üç farklı madde kümesi yorumlanmaktadır (Thoma, 2005): Kişisel çıkar şeması (Kohlberg'in 2. ve 3. evresi), Kuralları koruma şeması (Kohlberg'in 4.evresi) ve Geleneküstü şema (Kohlberg'in 5. ve 6. evresi, P puanı maddeleri).

I.3. Ahlak gelişimi ile diğer gelişim alanlarının ilişkisi

Ahlak gelişimini bilişsel bir yaklaşımla ele almış olan Kohlberg, bireyin bilişsel gelişim düzeyi ile ahlaki yargılama düzeyi arasında ilişki bulunduğunu kabul etmiştir. Rest ve ark. (1974) P puanı ile zeka (IQ) arasında anlamlı bir ilişki bulmuşlardır ($r = .42$). İsrail'deki kibbutzlarda yapılan bir araştırmada (Snarey, 1986) ergenlerin ahlak gelişimi ile bilişsel gelişim ve ego gelişimi arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Sonuçta Katılımcıların %93'ünün

ahlak gelişim düzeylerine eşit ya da daha yüksek bilişsel gelişim düzeyinde oldukları bulunmuştur. Ahlak gelişimi ile bilişsel gelişim arasında ilişki arayan çalışmaları inceleyen Thoma (2005) bu iki değişken arasındaki korelasyonun $r = .60$ olduğunu göstermiştir.

Bu çalışmanın özetlenen kuramsal çerçevede üç amacı vardır: Birincisi, ergenlerin ahlak gelişim düzeylerini ortaya koymak, ikincisi, ahlak gelişiminin diğer gelişim alanlarıyla ilişkisini incelemektir. Son olarak üçüncü amacı da bazı sosyo-demografik özelliklerin ahlak gelişimiyle ilişkisini incelemektir.

II. YÖNTEM

Belirtilen amaçlara ulaşmak için daha önce yapılmış olan ilk (Ergen ve Ruhsal Sorunları Durum Saptama Çalışması-I, ADÜ Araştırma Fonu proje no GSUAM-02001) çalışmada elde edilen veriler kullanılacaktır. Önceki çalışmada Aydın'da çeşitli liselerde okumakta olan tabakalı örneklem alma yöntemi ile belirlenen toplam 1027 ergene, Genel Bilgiler Anketi, Aile Değerlendirme Ölçeği, Mantıklı Düşünme Testi, Kimlik Duygusu Değerlendirme Aracı, Dogmatizm Ölçeği ve Genel Sağlık Anketi -12'nin yanısıra ahlaki gelişim açısından durumlarını saptamak üzere Görüşleri Belirleme Testi (GBT, Defining Issues Test, DIT; Rest ve ark., 1974) uygulanmıştır. Bu test ile elde edilen veriler Minnesota Üniversitesi'ndeki Center for the Study of Ethical Development'da analiz edilmiş ve cevaplayıcıların her biri için ayrı ayrı P puanlarının (geleneküstü düzey puanı) yanı sıra Kişisel Çıkar (2.-3. evre) ve Kuralları Koruma (4.evre) puanları hesaplanmıştır. Daha sonraki ilişki analizleri için bu puanlar kullanılmıştır.

III. BULGULAR

Bu çalışma, daha önce sözedildiği gibi daha önceki bir başka çalışmanın devamı niteliğinde olduğu için burada yalnızca örneklem özelliklerini hatırlatmak amacıyla kısaca bazı betimleyici değişkenlere ilişkin dağılımlara yer verilmiştir. Daha sonra ahlak gelişimi düzeylerine ilişkin bulgularla bunu etkileyen ya da ilişkili olan diğer değişkenlerle ilgili bulgular sunulmaktadır.

III.1. Tanımlayıcı Özellikler

Bu çalışmaya katılan öğrencilerin %48.2'si kız, %51.8'i erkektir. Öğrencilerin yaş, okul (okul türü, sınıf, okul başarısı) ve aile durumuna ilişkin dağılımları Tablo 2-4'de verilmiştir.

Tablo 2. Çalışma grubunun yaş ve okul ile ilgili değişkenler açısından dağılımı

Bireysel özellikler	Sayı	%
---------------------	------	---

Yaş grubu (n=1027)			
	≤15	285	27,8
	16	295	28,7
	17	294	27,7
	≥18	163	15,9
Okul değişkenleri			
Okul türü (n=1027)			
	Genel lise	553	53,8
	Meslek lisesi	172	16,7
	Teknik lise	124	12,1
	Anadolu lisesi	138	13,4
	Fen lisesi	16	1,6
	İmam Hatip lisesi	24	2,3
Sınıf (n=1027)			
	Hazırlık	112	10,9
	1	354	34,5
	2	306	29,8
	3	255	24,8
Okul başarısı (n=1025)			
	Çok iyi	76	7,4
	İyi	432	42,1
	Orta	437	42,6
	Kötü	69	6,7
	Çok kötü	11	1,1

Çalışma grubu 15-18 yaştaki gençleri eşit düzeyde temsil eder nitelikte, cinsiyet açısından eşite yakın bir dağılım göstermektedir. Grubun yarısından biraz fazlası genel lisede okumakta, Fen lisesi ve İmam Hatip lisesinde okuyanlar ise küçük bir grubu oluşturmaktadır. Sınıf dağılımı, grubun lisenin her sınıfından öğrencileri temsil eder nitelikte olduğunu göstermektedir. Çalışma grubundaki öğrenciler okul başarılarını çoğunlukla iyi ve orta olarak değerlendirmişlerdir.

Tablo 3. Çalışma grubunun aile statüsü ile ilişkili değişkenler açısından dağılımı

Aile statüsü	Sayı	%
Sosyoekonomik durum (n=1022)		
Çok iyi	34	3,3
İyi	417	40,8
Orta	475	46,5
Kötü	83	8,1
Çok kötü	13	1,3
Annenin öğrenim durumu (n=1027)		
Okur yazar değil/ Okuryazar	123	12,0
İlkokul	487	47,4
Ortaokul/Lise	303	29,5
Üniversite+	114	11,1
Babanın öğrenim durumu (n=1025)		
Okur yazar değil/ Okuryazar	43	4,2
İlkokul	393	38,3
Ortaokul/Lise	387	37,8
Üniversite+	202	19,7
Annenin mesleği (n=1024)		
Ev hanımı	785	76,7
İşçi	45	4,4
Memur	68	6,6
Doktor, mühendis, öğretmen vb.	80	7,8
Diğer	46	4,5

Babanın mesleği (n=1016)			
	İşsiz	38	3,7
	İşçi	237	23,3
	Memur	183	18,0
	Doktor, mühendis, öğretmen vb.	142	14,0
	Çiftçi	113	11,1
	Diğer	303	29,8
Okul dışı bir işte çalışma (n=1026)			
	Evet	101	9,2
	Hayır	925	90,8
Kendine ait bir odanın varlığı (n=1024)			
	Evet	773	75,5
	Hayır	251	24,5
Yatak odasındaki kişi sayısı (n=1027)			
	1	385	37,5
	2-3	556	54,1
	4+	86	8,4
Ebeveynlerde hapisane öyküsü (n=1025)			
	Var	30	2,9
	Yok	995	97,1

Çalışma grubunun aile yapısı ile ilgili değişkenlere dağılımı Tablo 4’de verilmiştir. Bu tabloda aile yapısı ile ilgili yedi parametre bulunmaktadır. Tablodan da anlaşılacağı gibi, ebeveynlerin tamamına yakın sağ, bir aradadır. 40-44 yaşındaki anne ve babalar daha çoğunluktadır. Öğrencileri yarıdan fazlası 2-3 kardeştir. Öğrencilerin %85’ anne-baba ile birlikte yaşamaktadır.

Tablo 4. Çalışma grubunun aile yapısı ile ilişkili değişkenler açısından dağılımı

Aile yapısı	Sayı	%
Ebeveynlerin yaşama durumu (n=1024)		
Her ikisi sağ	987	96,4
Baba sağ	29	2,8
Anne sağ	8	0,8
Ebeveynlerin medeni durumu (n=1025)		
Evli	946	92,3
Boşanmış	35	3,4
Dul	26	2,5
Ayrı yaşıyor	5	0,5
Hiç evlenmemiş/resmi nikahlı değil	13	1,3
Anne yaşı (n=1025)		
30-34	73	7,1
35-39	327	31,9
40-44	396	38,6
45-49	164	16,0
50-59	65	6,3
Baba yaşı (n=1016)		
30-34	4	,4
35-39	78	7,7
40-44	428	42,1
45-49	295	29,0
50-59	211	20,8
Kendisi dahil kardeş sayısı (n=1026)		
1	49	4,8
2-3	640	62,4
4+	337	32,8

Çocuk sırası (n=1026)	İlk çocuk	445	43,4
	İkinci	357	34,8
	Üç ve üstü	224	21,8
Kiminle yaşadığı	Anne ve baba	878	85,7
	Anne	48	4,7
	Baba	10	1,0
	Akraba	21	2,0
	Yurt	56	5,5
	Diğer	12	1,2

III.2. Ahlak Gelişimi Düzeyleri

Ahlak gelişimine ilişkin genel bulgular Tablo 5’de görülmektedir. GBT puanlarını hesaplamak için yapılan analizler sırasında karar verilemeyen verilerin elenmesi sonucu örnekteki kişi sayısı N=873 olmuştur.

Tablo 5. Ahlak gelişimi düzeyleri (GBT puan ortalamaları)

	<i>N</i>	<i>Ortalama</i>	<i>Standart sapma</i>
Kişisel çıkar (2.-3. evre)	873	34.51	11.50
Kuralları koruma (4.evre)	873	31.24	11.23
Geleneküstü (P puanı)	873	23.30	10.91

Tablo 5 incelendiğinde, 2.-3. evre puan ortalamaları en yüksek, geleneküstü düzeyi gösteren P puanlarının en düşük ortalamaya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ahlak gelişimi ile diğer gelişim alanları arasındaki ilişki için korelasyonlar hesaplanmıştır. Buna göre GBT geleneküstü düzey puanı (P) ile Mantık testi ve Dogmatizm puanları arasında zayıf ama anlamlı korelasyon bulunmuştur (sırasıyla $r = .17$ ve $r = -.14$, $p < .000$). Ahlak gelişiminin yaş ile ilişkisi için hesaplanan korelasyon katsayısı anlamlı değildir.

Bazı tanımlayıcı değişkenlerin ahlak gelişimi (P puanları) üzerindeki etkisi incelemek için varyans analizi ve t-testi ile sınanmış ve elde edilen bulgular Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. (P) puanlarına okul türü ve okul başarısının etkisi

Değişken	N	Ortalama	St. Sapma	s.d.	F	p
<i>Okul türü</i>				5,867	10,75	,000
Genel	476	23,34	10,68			
Meslek lisesi	140	21,29	10,16			
Teknik lise	90	20,84	10,78			
Anadolu lisesi	130	27,32	11,21			
Fen lisesi	15	32,70	9,71			
İmam hatip lisesi	22	15,00	8,01			
TOPLAM	873	23,30	10,91			
Değişken	N	Ortalama	St. Sapma	s.d.	F	p
<i>Okul başarısı</i>				3,867	6,63	,000
Çok iyi	62	27,59	12,08			
İyi	391	24,16	11,20			
Orta	360	21,78	10,03			
Kötü	58	22,24	11,44			
TOPLAM	871	23,29	10,92			

P puanları Tablo 6 ve 7’de görülen (okul türü, okul başarısı, anne ve baba öğrenim durumu) değişkenler dışındaki özelliklere göre farklılaşmamaktadır.

Tablo 7. (P) puanlarına anne-baba öğrenim durumunun etkisi

Değişken	N	Ortalama	St. Sapma	s.d.	F	p
Anne Öğrenim Durumu				4,868	4,94	,001
Okur-yazar değil	97	22,25	10,12			
İlkokul mezunu	408	22,09	10,79			
Ortaokul mezunu	112	23,84	11,82			
Lise mezunu	153	24,25	10,46			
Üniversite ve üzeri	103	27,03	10,89			
TOPLAM	873	23,30	10,91			
Baba öğrenim durumu				4,866	4,03	,003
Okur-yazar değil	29	23,66	10,31			
İlkokul mezunu	329	22,45	10,30			
Ortaokul mezunu	152	21,29	10,77			
Lise mezunu	183	24,97	11,21			
Üniversite ve üzeri	178	25,01	11,38			
TOPLAM	871	23,34	10,88			

2.-3. evre puanları yaş, lise türü, sınıf, okul başarısı ve anne-baba öğrenim durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır. Sözkonusu değişkenler açısından 4. evre puanları ise yaş lise türü ve anne-baba öğrenim düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklıdır (Tablo 8, 9).

Tablo 8. (4.) Evre puanlarına okul türünün etkisi

Değişken	N	Ortalama	St. Sapma	s.d.	F	p
Okul türü				5,867	13,76	,000
Genel	476	31,56	10,93			
Meslek lisesi	140	33,78	10,56			
Teknik lise	90	32,38	10,18			
Anadolu lisesi	130	25,66	10,96			
Fen lisesi	15	24,19	10,77			
İmam hatip lisesi	22	41,30	12,47			
TOPLAM	873	31,24	11,23			
Yaş				3, 869	4,411	,004
≤ 15	247	32,72	11,11			
16	253	30,83	11,31			
17	240	31,69	10,76			

≥ 18	133	28,47	11,70
TOPLAM	873	31,24	11,23

Tablo 8'deki ortalamalar incelendiğinde özellikle imam hatip lisesi grubu ortalaması ile fen ve Anadolu lisesi grubu puan ortalamaları arasındaki fark dikkati çekmektedir. Yaş gruplarına göre ele alındığında en düşük ortalamanın 18 yaş ve daha büyük grupta, en yüksek ortalamanın ise 15 ve daha küçük yaş grubunda olduğu görülmektedir.

Tablo 9. (4.) Evre puanlarına anne-baba öğrenim durumunun etkisi

Değişken	N	Ortalama	St.Sapma	s.d.	F	p
<i>Anne Öğrenim Durumu</i>				4,868	8,77	,000
Okur-yazar değil	97	32,91	10,41			
İlkokul mezunu	408	32,64	11,36			
Ortaokul mezunu	112	31,18	10,83			
Lise mezunu	153	30,13	11,02			
Üniversite ve üzeri	103	25,83	10,52			
TOPLAM	873	31,24	11,23			
<i>Baba öğrenim durumu</i>				4,868	6,746	,000
Okur-yazar değil	29	30,14	11,83			
İlkokul mezunu	329	32,67	10,76			
Ortaokul mezunu	152	33,12	10,55			
Lise mezunu	183	30,32	11,645			
Üniversite ve üzeri	178	27,96	11,46			
TOPLAM	871	31,21	11,22			

4. Evre puan ortalamaları anne-babanın eğitim durumuna göre incelendiğinde, hem anne hem de baba öğrenim düzeyinin üniversite ve daha üzerinde olmasının fark yarattığı anlaşılmaktadır.

IV. TARTIŞMA

Bu çalışma ergenlik döneminin gelişim özellikleri ve ruh sağlığını incelemeyi amaçlayan, Aydın'daki lise öğrencilerinin örneklem olarak alındığı bir araştırmadır. Çalışmanın sonuçları ergenlik dönemine yönelik betimsel veriler sağlamış ayrıca gelişim alanları arasındaki ilişkiler de sınırlıdır. Bu raporda yalnızca ahlak gelişimine ilişkin elde edilen bulgular tartışılacaktır.

Araştırma sonuçları üzerinde çalışılan ergen grubunun ahlak gelişimi yönünden Kohlberg'in ahlak gelişimi kuramındaki 2., 3. ve 4. düzeyde olduklarını ortaya koymuştur. Bu bulgu ergenlik dönemindeki ahlak gelişimi düzeyine ilişkin bilgilerle uyumludur. Colby ve

ark., (1983) 13 yaş civarında ve ergenlik boyunca 3. evrenin en sık rastlanan baskın ahlaki yargılama tarzı olduğunu belirtmiştir (aktaran: Eisenberg ve Morris, 2004). Yani ergenlerin çoğu kişilerarası beklentilerin karşılıklı olduğu düşünmekte ve “doğru”yu yakın çevrelerindeki kişilerin kendisinden içinde bulunduğu rolden beklentisine göre tanımladıkları bir ahlak anlayışına sahiptir. “İyi olma” önemlidir ve iyi güdülere, diğerlerine ilgi göstermeye ve ilişkileri güven, sadakat, saygı ve minnettarlıkla karşılıklı olarak koruma ve sürdürmeyle yansıtılır. Bu durum, ahlaki yargılamanın kişisel çıkarlardan diğerleri ile iyi ilişkiler kurmanın ve onların gözündeki durumu korumaya doğru kayma anlamına gelir. Bununla birlikte, ergenlikte 4. evredeki ahlaki yargılamaya da sık olmamakla beraber rastlandığı belirtilmiştir (Eisenberg ve Morris, 2004). Bu evrede, ergenin ahlaki yargılamasında hemfikir olduğu görevlerin ve sabit sosyal görevlerle çelişmeyen, topluma, gruba ya da kuruma katkıda bulunan yasaların gereğini yerine getirme düşüncesi güçlüdür. Çalışmamızda elde edilen geleneküstü düzey (P) puanları, diğer evrelerin puan ortalamalarına göre oldukça düşüktür (23.30). Cesur’un (1997) üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmada P puan ortalaması 32.7 olarak bulunmuştur. Cottone, Drucker, Javier (2007) tarafından yaşları 18-73 arasında değişen bir gruba yapılan bir araştırmada P puanı 32.59 olarak hesaplanırken, bir grup yetişkinin katıldığı bir araştırmada (Lan ve ark., 2005) ise 33.04 olarak bulunmuştur. Bu puan ortalamasının düşük olması ergenlik döneminde ahlaki yargılamanın henüz toplumsal kuralların veya geleneklerin ötesine geçemediğini göstermektedir. Geleneküstü ahlaki yargılama bilişsel gelişim ile ilişkilidir. Rest ve ark. (1974) GBT’den alınan puanlardaki farklılıkların gelişimsel olduğunu GBT puanlarının diğer gelişimlerle de ilişkisini vurgulamışlardır. Daha karmaşık ahlaki kavramları anlayabilen bir kişi onlara daha fazla önem de atfetmektedir. Bu çalışmada mantık testi ve P puanları arasında hesaplanan korelasyonun olumlu ve anlamlı olması, P puanlarının bilişsel gelişim düzeyine bağlı olarak değiştiğini gösteren bir bulgu olarak yorumlanabilir.

Öte yandan dogmatizm ile P puanlarının düşük de olsa olumsuz korelasyonlu olması geleneküstü ahlak anlayışı dikkate alındığında beklenen bir sonuçtur. Başka araştırmalarda da bu iki değişken arasında olumsuz korelasyon bulunmuştur (Ekşi, 2004; Nichols ve Stults, 1985). Geleneküstü düzeydeki bir ahlak anlayışında mevcut kurallar mutlaklaştırılmaz, eleştirilip sorgulanır. Dolayısıyla, kuralları ve doğruları değişmez sabit veriler gibi almayı içeren dogmatizm, geleneküstü ahlaki yargılama ile çelişmektedir.

Kohlberg’in kuramı ahlak gelişiminde cinsiyet farklılıkları öngörmemiştir. Buna karşılık, Gilligan (1982), ahlaki yargılamada cinsiyet farklılıklarının bulunduğunu öne sürmüştür. Gilligan’a göre kadınların ahlaksallığı erkeklerinkinden nitelik olarak farklıdır;

kadınların ahlaki yargılamasının bakım etiği, erkeklerinki ise adalet etiği ile karakterize edilir. Bu birbirinden uzak ahlaki yönelimler, temel yaşam yönelimindeki derin cinsiyet farklılıklarını yansıtabilecek şekilde benimsenir. (Walker, 2005). Walker'ın 80 çalışmada 152 ayrı örnekleme ait bulguları incelediği bir dizi çalışmada (aktaran: Walker, 2005) araştırmalarının %86'sında anlamlı cinsiyet farklılaşmasının bulunmadığı, %6'sında kadınların, %9'unda erkeklerin daha yüksek puanlar aldıkları gösterilmiştir. Ancak fark bulunan her durumda diğer değişkenlerin (eğitim ve meslek) etkisi denetlendiğinde cinsiyetler arasındaki farklılıklar kaybolmuştur. Lan ve ark. (2005) tarafından yetişkinlerle yapılan bir çalışmada da P puanı, kuralları koruma, kişisel çıkar puanlarının cinsiyete göre değişmediği bulunmuştur. Dolayısıyla, bizim çalışmamızda ergenlerin P puanları üzerinde cinsiyetin etkisinin anlamlı bulunmaması literatüre uygundur.

Ahlak gelişiminin yaş ile ilişkisini incelemek için yapılan analizler sadece 4. evre puanlarının yaşa göre farklılaştığını göstermiştir. 4. Evre tarzı ahlaki akıl yürütme ergenliğin başından sonuna doğru ilerlediği kabul edilmektedir (Walker, 2004). P puanlarının yaşa göre farklılaşmaması Rest ve ark. (1974) tarafından yapılan çalışmada elde edilen sonuçlarla tutarlıdır. Dolayısıyla yaş ile ilgili bulguların ergenliğin başından sonuna doğru beklenen değişimlere ilişkin teorik açıklamalarla uyumlu olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada P puanlarının okul türüne göre değiştiği bulunmuştur. Anadolu ve fen lisesi öğrencilerinin P puanları ile diğer gruplar arasında da farklılıklar vardır. Özellikle fen lisesi grubunda P puanı imam hatip lisesi grubunun yaklaşık iki katıdır. Bu farklılaşmanın bilişsel gelişim düzeyi farklılığı ile ilişkili olabileceği akla gelebilir. Ancak bu çalışmada bilişsel gelişimi ölçmek için kullanılan Mantık testi puanları açısından da Anadolu ve fen lisesi grubu ile tüm diğer gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmasına rağmen P puanları açısından imam hatip lisesi grubu puan ortalamaları hem Anadolu ve fen lisesi grubundan hem de genel lise grubundan anlamlı bir şekilde daha düşüktür. Bu grupta anne ve baba eğitim durumu da Anadolu ve fen lisesi grubundan daha düşüktür. Bu bulgular, imam hatip, meslek lisesi ve teknik lise gruplarında ahlaki gelişim düzeyinin geleneküstü düzeye erişememesinin hem anne-baba eğitim durumu hem de alınan eğitim etkisi ile ilişkili olabileceği düşünülebilir. Ancak imam hatip lisesi öğrencilerinin az sayıda olması bu bulgunun genellenebilirliğini sınırlamaktadır.

Geleneküstü düzey (P) puanları anne ve baba öğrenim durumuna göre farklılaştığı saptanmıştır. Rest ve ark. (1974) da P puanlarının baba mesleği ve eğitim durumuna göre farklılaştığını bulmuştur. Bu farklılaşma, eğitim düzeyi yüksek ebeveynlerin bulunduğu aile ortamlarında yetişen çocukların ahlaki yargılamada daha soyut düşünebilmelerini sağladığı

şeklinde yorumlanabilir. Mantık testi puanlarının da anne ve babanın lise ve daha yüksek olması ile yükseldiği göz önüne alınırsa böyle bir yorumun yerinde olacağı kabul edilebilir.

Bu araştırma, Türkiye'nin Batısındaki bir kentteki lise öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla benzer ortamlara genellenebilir. Bununla birlikte ergenlerin hem ahlaki hem de diğer gelişim özellikleri açısından tam bir profiline ulaşmak için okullu olmayan, çalışan ve kırsal kesimde yaşayan gençlerin de bulunduğu daha farklı örneklem gruplarıyla çalışılması yararlı olabilir.

KAYNAKÇA

Cesur, S. (1997) *The Relationship Between Cognitive and Moral Development*.

Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Compas B. E., Hinden B.R ve Gerhardt C.A (1995) "Adolescent development: Pathways and processes of risk and resilience". *Annual Review of Psychology*, 46:265-293.

Cottone, J., Drucker, P. ve Javier, R.A. (2007) Predictors of moral reasoning: Components of executive functioning and aspects of religiosity, *Journal for the Scientific Study of Religion*, vol.46(1), 37-53.

Eisenberg N. Ve Morris A.s. (2004) Moral cognitions and prosocial responding in adolescence, *Handbook of Adolescent Psychology* kitabında, R.M.Lerner ve L.Steinberg (eds.), NJ: John Wiley and Sons.

Ekşi, H. (2004) Dogmatizm ve Ahlaki Gelişim Düzeyi Arasındaki İlişki, *Sivil Toplum Dergisi*, vol. 2 (6-7),197-205.

Gander, M.J. ve Gardiner, H.W. (2001) *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, Yay. haz. B.Onur, 4.Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

Gert, B. (2003) Ahlak, *Felsefe Ansiklopedisi*, A.Cevizci (ed.) Eabil Yay. s.87-94.

- Gilligan, C. (1982) *In a different voice,: Psychological theory and women's development*, Cambridge, MA: Harvard University Pres.
- Hart, D. ve Carlo, G. (2005) Moral development in adolescence, *Journal of Research on Adolescence*, vol.15(3), 223-233.
- Helwig, C.C. (2005) Rights, civil liberties and democracy across cultures, *Handbook of Moral Development kitabında*, Killen, M.(Ed.), Lawrence Erlbaum Associates.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1999) *Yeni İnsan ve İnsanlar*, Evrim yay.
- Killen, M.(Ed.) (2005) *Handbook of Moral Development*, Lawrence Erlbaum Associates, Incorporated.
- Kulaksızoğlu, A. (2000) *Ergenlik psikolojisi*. 3. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Lan, G.P.W., McMahon, S., Rieger, F., King, N. ve Gowing, M.P. (2005) Differences by gender in the moral reasoning, personal values and value types of accounting majors: a study, *Journal of Academy of Business and Economics*, 1 Jan.
- Lerner, R.M., Lerner, J.V. ve Ostrom, C.W. (1996) Continuity and discontinuity across the transition of early adolescence: A developmental contextual perspective. *Transitions Through Adolescence: Interpersonal Domains and Context*, JA Graber, J Brooks-Gunn ve AC Petersen (Ed.), New Jersey: Lawrence Erlbaum, s. 3-22.
- Ma, H.K. (1984) Problems in the cross-cultural study of moral judgement development, *CUHK Education Journal*, vol.12, no.2, s.50-55.
- Nichols, D.P. ve Stults, D.M. (1985) Moral reasoning: Defining issues in open and closed belief systems, *The Journal of Social Psychology*, vol.125(4), 535-536.
- Rest, J., Cooper, D., Coder, R., Masanz, J. ve Anderson, D. (1974) Judging the important issues in moral dilemmas- An objective measure of development, *Developmental Psychology*, vol.10 (4), 491-501.
- Rest, J., Thoma S. ve Edwards, L. (1997) Designing and validating a measure of moral judgment: Stage preference and stage consistency approaches. *Journal of Educational Psychology*, vol. 89, No.1, s. 5-28.
- Snarey, J. (1986) The relationship of social-moral development with cognitive and ego development: A cross-cultural study. *Cross-Cultural Research*, vol.20, no.1-4, 132-146.

Şahin, N., Şahin, N.H, Oral, A., Urgan, Ü., Yasak, Y., Durak, A. ve Öztan, N. (1995) *Türkiye’de ergenlik dönemi araştırmaları bibliyografyası (1980-1994)*. Psikoloji Araştırmaları Merkezi, Ankara.

Şahin N, Şahin N.H., Yasak-Gültekin, Y., Durak, A., Oral A., Urgan, Ü. ve Öztan, N. (1994) *Türkiye’de Ergenlik dönemi araştırmaları bibliyografyası (1980-1994)*. Psikoloji Araştırmaları Merkezi, Ankara.

Thoma, S.J. (2005) Research on the Defining Issues Test, *Handbook of Moral Development kitabında*, Killen, M.(Ed.), Lawrence Erlbaum Associates, Incorporated.

Walker, L. J. (2005) Gender and Morality, *Handbook of Moral Development kitabında*, Killen, M.(Ed.) Lawrence Erlbaum Associates, Incorporated.